

сравнительной, нормальной, патологической анатомии, эмбриологии, гистологии, физиологии, которые закладывались учеными Киевского университета Св. Владимира. Описано, что Киевской анатомической школы под руководством М.И. Пирогова и его учеников были заложены основы классической описательной анатомии. Ученые-анатомы блестяще владели техникой и различными методами анатомических исследований, открыли и описали много новых анатомических фактов; их работы способствовали укреплению связей анатомии с физиологией, развития идей эволюционной морфологии и эмбриологии, а также прикладной анатомии.

Ключевые слова: профессор, топографическая анатомия, сравнительная анатомия, нормальная анатомия, патологическая анатомия, Киевский университет Св. Владимира, кафедра, М.И. Пирогов, А.П. Вальтер, В.А. Бец, М.А. Тихомиров, Ф.А. Стефанис.

Kharchenko N. Scientific research scientists of Kyiv university of St. Vladimir in anatomy (second half XIX – the 20-ies of XX century).

The article highlights the development of anatomical knowledge at Kiev University of St. Vladimir in the second half XIX – 20-ies XX of professors: A. Walter, V. Betz, M. Tikhomirov, F. Stefanisa.

On the basis of sources and literature reviewed scientific achievements of scientists in the field of anatomy. Disclosed are the most important theoretical and practical aspects of topographical, comparative, normal, pathological anatomy, embryology, histology, physiology, which were laid by scientists of the University of Kiev St. Vladimir. It is described that the anatomical school under the direction of M. Pirogov and his disciples were laid the foundations of classical descriptive anatomy. The scientists-anatomists brilliantly owned equipment and different methods of anatomical research, discovered and described many new anatomical facts, their work contributed to the strengthening of ties with the anatomy of physiology, development of ideas of evolutionary morphology, embryology and applied anatomy.

Keywords: Professor, topographic anatomy, comparative anatomy, normal anatomy, pathological anatomy, Kiev university of St. Vladimir, chair, M. Pirogov, A. Walter, V. Betz, M. Tikhomirov, F. Stefanis.

Одержано 6.10.2016.

УДК 902/91:929(477)(091)

Ігор Мандибура
(Київ)

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСОРА О.С. ФЕДОРОВСЬКОГО (1885–1939 рр.)

Метою статті є дослідження, на основі методів конкретно-історичного, порівняльного та проблемно-хронологічного аналізу, становлення особистості професора О.С. Федоровського (1885–1939 рр.) та його ролі у розвитку вітчизняної наукової думки в першій половині ХХ ст.

Результати дослідження виявили, що формуванню археологічних інтересів О.С. Федоровського сприяли академік ВУАН Д.І. Багалій, професор Д.Я. Самоквасов, палеонтологічних – П.А. Богословський, природоохоронних – професор В.І. Талієв. Узагальнюючий висновок зводиться до того, що на розвиток наукового світогляду вченого значний вплив мало навчання в Харківському університеті, його інтелектуальне середовище та надані навчальним закладом можливості для ознайомлення із закордонним досвідом. У подальшому це сприяло тому, що вчений був визнаним фахівцем-гідрогеологом, одним із найактивніших дослідників у галузі археології 20–30-х рр. ХХ ст. та організатором заповідної справи цього періоду.

Ключові слова: О.С. Федоровський, археологія, палеонтологія, геологія, охорона природи, Харківський університет.

Історія науки знає немало великих імен, із якими пов'язані фундаментальні відкриття у галузі природничих і суспільних наук, проте в переважній більшості випадків – це учені, котрі працювали в одному напрямі розвитку знань. Значно рідше з'являлися мислителі, які охоплювали своїм мудрим поглядом усю сукупність знань своєї

епохи і на сторіччя визначали характер наукового світогляду. До таких особистостей можна віднести Олександра Семеновича Федоровського (1885–1939 рр.) – історика, археолога, географа, геолога, палеонтолога, природоохоронця, сходознавця.

Із здобуттям Україною незалежності ім'я ученого на пантеон слави почали повертати вдячні земляки [1, 2], окремі аспекти формування особистості О.С. Федоровського зазначаються у працях, присвячених його науковій діяльності у галузі археології [3, 4]. Аналіз історіографічних напрацювань попередників вказує на ту обставину, що становлення наукових зацікавлень і світогляду О.С. Федоровського комплексно висвітлено не було.

Метою статті є на основі методів конкретно-історичного, порівняльного та проблемно-хронологічного аналізу дослідити становлення особистості професора О.С. Федоровського (1885–1939 рр.) і його роль у розвитку вітчизняної наукової думки в першій половині ХХ ст.

У вищезгаданих працях виявлено розбіжності, котрі стосуються основних дат життя та діяльності вченого, зокрема датою народження вказано 30 квітня [1] і 4 березня [4, с. 58]. Згідно даних метричної книги Успенської церкви м. Лебедин Лебединського повіту Харківської губернії (запис № 5) О.С. Федоровський народився 4 (17) березня 1885 р., що підтверджено даними його особової справи в Харківському державному університеті. Батьки – спадковий почесний громадянин м. Лебедин Семен Костянтинович Федоровський та його законна дружина Марія Якимівна, православні. Хрестили майбутнього вченого спадковий почесний громадянин Петро Вікторович Трегуб та 2-ї гільдії купецька дівиця Євдокія Якимівна Алексеєва. Таїнство хрещення здійснював священник Віктор Хадський [5, арк. 3 зв., 4]. В особовій справі О.С. Федоровський зазначав основне заняття батька – державний службовець [6, арк. 1].

Після закінчення 4-ї харківської гімназії, у 1903 р. О.С. Федоровський вступив на природничий відділ фізико-математичного факультету Харківського університету, який закінчив у 1911 р. із дипломом 1-го ступеня [4, с. 58]. Саме в університеті він зацікавився історією, археологією, геологією, палеонтологією. Цьому сприяло інтелектуальне середовище університету, сформоване традиціями І.С. Рижського, І.Ф. Тимковського, В.Н. Каразіна та інших. Можна стверджувати, що вагомий вплив на формування сфери наукових інтересів О.С. Федоровського мав тогочасний ректор – історик, філософ, академік ВУАН Д.І. Багалій, учень таких видатних істориків як В.Б. Антонович і В.С. Іконников. Як дійсний член Імператорського Московського археологічного товариства Д.І. Багалій проводив археологічні розкопки і був організатором та учасником низки археологічних з'їздів. Згодом брав участь у роботі зі створення Української Академії наук, був першим віце-президентом УАН і першим головою її історико-філологічного відділення [7]. Згодом, у 1921 р. у Харкові ним організовано науково-дослідну кафедру історії України, підсекцію археології і етнографії якої очолювали О.С. Федоровський разом із О.В. Ветуховим.

Навчаючися в університеті, О.С. Федоровський вже на першому курсі розпочав наукові пошуки. В 1904 р. він вступив до Історико-філологічного товариства при Харківському університеті, заснованого в 1876 р. з ініціативи О. Кирпичникова, А. Лебедева та М. Дринова. Його першим головою у 1877–1878 рр. був професор В.К. Надлер; пізніше на його чолі стояли провідні харківські науковці-гуманітарії: О.О. Потєбня (1878–1890 рр.), М.С. Дринов (1890–1897 рр.), М.Ф. Сумцов (1897–1919 рр.) [8]. Основною формою роботи товариства були наукові засідання, на яких заслуховувалися доповіді з питань української літератури, історії, етнографії, філософії тощо, іноді піднімалися теми, дотичні до світової історії та літератури. Тут починали свій науковий шлях М.Ф. Сумцов, М.Г. Халанський, Д.І. Яворницький та інші відомі вчені [9].

Серед видань товариства чільне місце посідають відомі томи «Сборника Харьковского Историко-филологического общества» (1886–1914 рр., Т. 1–21), редактором

яких свого часу був Д.І. Багалій. Товариство сприяло розвитку та розповсюдженню історичних і філологічних знань, а також займалося збиранням архівних та етнографічних матеріалів, їх обробкою, виданням, збереженням пам'яток старовини тощо. В 1904 р. О.С. Федоровський виступив із повідомленням «Дюнні і неолітичні станції в околицях м. Чугуєва», побудованому на власних дослідах. У 1906 р. Харківським історико-філологічним товариством його нагороджено премією імені О.О. Потебні за працю «Археологія та етнографія України. Бібліографічний покажчик харківських видань 1881–1905 рр.» [4, с. 58]. Хоча Товариство – з огляду на несприятливі суспільно-політичні умови – припинило свою діяльність 1919 р., закладені ним традиції ще впродовж тривалого часу були відчутні в харківському інтелектуальному кліматі [8].

У 1908 р. О.С. Федоровський узяв участь у роботі XIV археологічного з'їзду, котрий проходив у Чернігові. У цей період молодий науковець влаштовував виставки, організував відділ передісторичних пам'яток, склав його каталог, узяв участь у розкопках сіверських могил під керівництвом професора Д.Я. Самоквасова. У такому середовищі О.С. Федоровський поступово формувався як спеціаліст із археології та палеонтології. Своїм учителем і наставником він називав відомого вченого П.А. Богословського, який допоміг майбутньому науковцю в написанні дисертації «Находка ископаемого китообразного в г. Змиеве Харьковской губернии». У праці, яка незабаром стала відомою не тільки в Росії, а й за кордоном, автор детально описав виявлену ним у відкладах харківського ярусу винятково рідкісну палеонтологічну знахідку – рештки китазейглодона [4, с. 58]. Після закінчення університету О.С. Федоровського, який отримав фах «біолог-геолог», затверджено консерватором геологічного кабінету [6, арк. 1].

Унікальним явищем того часу в Харкові було Харківське товариство любителів природи (ХТЛП) – одна з перших і найвпливовіших у царській Росії природоохоронних громадських організацій, створена й очолювана піонером охорони природи В.І. Талієвим. До складу товариства, статут якого затвердили 1 серпня 1911 р., входили О.С. Федоровський, В.Г. Аверін, М.П. Акімов, М.І. Котов, Є.М. Лавренко та інші дослідники, які згодом зробили вагомий внесок у заповідну справу України. Товариство влаштовувало виставки з природоохоронної справи, організовувало засідання, на яких виступали видатні вчені з різних розділів природознавства. Товариство мало свій друкований орган – «Бюллетень Харьковского общества любителей природы». Журнал виходив по 5–6 номерів, щорічно з 1912 до 1918 рр. [10, с. 408]. У ньому публікувалися статті із загальних питань природознавства, а також краєзнавчий матеріал із природи Харківської губернії та інших територій країни. О.С. Федоровський публікував у цьому бюллетені рецензії на праці з геології, статистики, землезнавства тощо.

Одним із найбільш значних справ Харківського товариства любителів природи по праву вважається організація наприкінці 1913 р. першої в Росії виставки охорони природи. Програма виставки, складена В.І. Талієвим і схвалена загальними зборами товариства, була надрукована в різних російських наукових журналах. За 20 днів виставку відвідало 10 тис. осіб.

О.С. Федоровський активно співпрацював із ХТЛП, був членом його правління. Влітку 1912 р. за дорученням товариства ученого відправлено для геологічного вивчення Кубані, де він досліджував могильники з похованнями в кам'яних скринях, дослідив третинні та крейдяні поклади. Разом із тим, проводив археологічні розкопки на Харківщині, описав унікальне для Слобожанщини стихійне явище – «Землетрясение в Купянском уезде 8.03.1913 г.» (1914 р.), опублікував брошуру «К истории города Харькова» (1915 р.), в якій навів невідомі раніше матеріали – план Харкова і гравюру його центральної частини. Експедиції Харківщиною дали можливість зібрати матеріал із археології та геології околиць губернського центру.

Можна стверджувати, що активна діяльність О.С. Федоровського у Харківському товаристві любителів природи сприяла розвитку та утвердженню

його природоохоронних поглядів, що мало логічне підтвердження в його подальшій роботі. У 1922 р. О.С. Федоровський брав активну участь у діяльності Асканійського комітету з відродження Асканії-Нова. У 1925 р. його затверджено інспектором Укрнауки з охорони природи Народного комісаріату освіти УСРР. У 1929–1932 рр. учений був заступником голови Українського комітету охорони пам'яток природи. Фактично О.С. Федоровський здійснював керівництво роботою комітету, оскільки його очільник М.М. Полоз як народний комісар фінансів УСРР не мав достатньо часу для природоохоронної діяльності. З 1927 р. під редакцією О.С. Федоровського і Є.М. Лавренка виходили спеціальні збірники «Охорона пам'яток природи на Україні» та «Охорона природи на Україні» [10, с. 437].

О.С. Федоровський був високоосвіченою людиною, володів французькою, грецькою, німецькою, англійською, польською та латинською мовами [6, арк. 3].

4 липня 1914 р. О.С. Федоровського зараховано штатним аспірантом кафедри геології Харківського університету [4, с. 59]. Того ж року на літніх канікулах фізико-математичним факультетом університету О.С. Федоровського як здібного науковця відряджено закордон для занять у музеях Західної Європи із забезпеченням його необхідними коштами зі спеціального фонду факультету. Головною метою поїздки було вивчення палеонтологічних колекцій Музею природничої історії в Брюсселі, однак студент скористався проїздом через Берлін для ознайомлення з його музеями і з'ясування окремих питань у галузі фізичної геології, якими він цікавився на той час [11, с. 9].

У Берліні він відвідав Музей природознавства (Museum für Naturkunde), де за сприяння його директора професора В. Бранка (W. Branca) ознайомився з систематичною палеонтологічною колекцією, котра відрізнялася наявністю цінних екземплярів хребетних. У геологічному відділі музею, котрий відрізнявся підбором виставленого матеріалу, що стосувався історичної та динамічної геології, О.С. Федоровський відмітив невеликі шматки фульгуритів (спечений від удару блискавки пісок або інша порода) з Польщі, які за спостереженнями молодого вченого не відрізнялися від тих, які він досліджував на рухомих пісках на Донцю. Найбільш детально в цьому відділі він зупинився на зразках діяльності вітру, особливо на численних пірамідальних і гранованих валунах, порівнюючи їх з наявними у нього аналогічними пірамідками із згаданих дюн на Донцю, виявляючи досить своєрідні риси. Аспірантом оглянуто за сприяння професора В. Башін (W. Baschin) Географічний інститут, де в невеликій, але ретельно підібраній динамо-геологічній колекції містилася низка унікальних зразків еолової обробки, а також добре представлена діяльність льоду. О.С. Федоровським відвідано Музей океанографії (Museum für Meereskunde, нині не функціонує) при Географічному інституті, де зберігалися цікаві об'єкти в колекціях життєвих форм і угруповань морського дна та прибережжя, зразки й моделі геологічної діяльності моря. Досить цікаві для нього виявилися зразки конкрецій і проб океанічного мулу, доставлені глибоководною експедицією на Вальдівію (Valdivia, 1898–1899 рр.) і південно-полярною експедицією [11, с. 10].

У Брюсселі молодий науковець відвідав Королівський музей природничої історії (Musée Royal d'Histoire Naturelle), в якому містилися найбагатші палеонтологічні зібрання, у тому числі велика кількість залишків хребетних. Характерною особливістю музею було те, що колекції склалися майже винятково із місцевих знахідок.

У лабораторії (Laboratoire de Géologie delf Université libre de Bruxelles) професора брюссельського університету Maurice Leriche він продовжив, розпочату в Харкові, роботу про олігоцені риби Південної Росії. Дослідження згодом було перенесено в Musée Royal d'Histoire Naturelle, в якому за сприяння консерватора палеонтологічного відділу професора L. Dollo для студента відкрито палеіхтіологічне зібрання музею, де він зміг порівняти свою колекцію безпосередньо з оригіналами і типами робіт професора Leriche [11, с. 12].

Через недостатність коштів О.С. Федоровський відмовився від поїздки в Лондон і відбув до Парижу, де оглянув Музей природничої історії (Muséum d'Histoire Naturelle). Тут молодий науковець мав можливість остаточно встановити приналежність останків мастодонта із Кубанської області, які він обробляв, до виду *Mastodon angostidens* Cuv., дуже рідкісному для Росії. У Сен-Жерменському музеї (Musée de Saint-Germain) він ознайомився з колекціями, які відносяться до кам'яного віку. З дозволу адміністрації музею О.С. Федоровський оглянув також закриту для публіки колекцію Е. Piette'a, котра була найбагатшим зібранням предметів мадленського періоду [11, с. 14].

За результатами поїздки ним підготовлено до друку роботу про останки мастодонта, опубліковану в «Трудах Общества Испытателей Природы», про пірамідальні валуни і про третинні риби з околиць Катеринослава. У своєму звіті, надрукованому в «Записках Императорскаго Харьковского Университета» [11, с. 9–14], О.С. Федоровський описав найцікавіші колекції відвіданих музеїв. Знайомство з досвідом музейної роботи стало О.С. Федоровському у пригоді, коли він організовував Археологічний музей.

Повернувшись із відрядження, вчений продовжив археологічні розкопки, зокрема, могильників під Вовчанськом та Змієвим. У 1917 р., склавши іспит на магістра мінералогії і геології, став приват-доцентом Харківського університету, почав викладати курс палеонтології, підготував підручники «Географический очерк Слобожанщины» (1918 р.), «Овражные глиняне катуны из Харьковской губернии» (1928 р.) [4, с. 60]. Після утворення ХІНО на базі університету О.С. Федоровський читав студентам лекції з археології та здійснював із ними археологічні розкопки. Крім завідування кафедрами в Харківському медичному і ветеринарному інститутах, О.С. Федоровський був головою секції археологічних наукових досліджень кафедри геології й антропології ХІНО і секції археології та мистецтва наукової асоціації сходознавців [3]. Однак найбільший внесок у розвиток закладу й археології взагалі О.С. Федоровським зроблено у якості директора Харківського Археологічного музею, який, за суттю, був зосередженням археологічних сил краю. У перші десятиліття ХХ ст. О.С. Федоровський був одним із найактивніших дослідників у галузі археології не тільки на Харківщині, але й в Україні в цілому [2, с. 14].

До О.С. Федоровського як до гідрогеолога зверталися підприємства та установи Харківщини за допомогою у спорудженні нової свердловини або ліквідацію аварії на вже діючій, про що свідчать численні відгуки та подяки на його ім'я [6, арк. 7–8].

Таким чином, дослідивши становлення особистості О.С. Федоровського можна стверджувати, що на розвиток наукового світогляду вченого значний вплив мало навчання в Харківському університеті, його інтелектуальне середовище, наукові товариства та надані навчальним закладом можливості для ознайомлення із закордонним досвідом. Формуванню археологічних інтересів О.С. Федоровського сприяли академік ВУАН Д.І. Багалій, професор Д.Я. Самоквасов, палеонтологічних – П.А. Богословський, природоохоронних – професор В.І. Талієв. У подальшому це сприяло тому, що вчений був визнаним фахівцем-гідрогеологом, одним із найактивніших дослідників у галузі археології 20–30-х рр. ХХ ст. і організатором заповідної справи цього періоду, автором унікальних географічних та історичних розвідок Харківщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Пазинич В. Археолог із Лебедина [Електронний ресурс] / В. Пазинич // Лебедін press. – Режим доступу: <http://www.lebedinpress.com.ua/kategorii/novosti/1372-arkheolog-iz-lebedina>
2. Скирда В.В. Археологічна наука у Харківському університеті (1805–1920 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.04 / В.В. Скирда; НАН України. Ін-т археол. – К., 2000. – 18 с.
3. Михеев В.К. А.С. Федоровский – професор Харьковского университета [Електронний ресурс] / В.К. Михеев // Сайт Дніпропетровського історичного музею імені Д.І. Яворницького. – Режим доступу: <http://ru.museum.dp.ua/article0589.html>

4. Маньковська Р.В. О. Федоровський та його вклад в пам'яткоохоронну та музейну справу / Р.В. Маньковська // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – К., 1996. – С. 57–69.
5. Державний архів Сумської області, ф. 743, оп. 1, спр. 56, арк. 3 зв., 4.
6. Архів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, ф. 1, спр. 277. Особова справа Федоровського Олександра Семеновича, 16 арк.
7. Багалій Дмитро Іванович [Електронний ресурс] / Сайт Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Режим доступу: http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/our_university/rectors?cat=23&ofs=0
8. Загальні відомості [Електронний ресурс] / Сайт Харківського історико-філологічного товариства. – Режим доступу: <http://www.hi-phi.org.ua/index.php/pro-khif/istoria>
9. Куделко С.М. Історико-філологічне товариство при Харківському університеті [Електронний ресурс] / С.М. Куделко // ЕСУ. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12778.
10. Борейко В.Е. Словарь деятелей охраны природы / В.Е. Борейко. – [2-е. изд., доп.]. – К., 2001. – 521 с.: фот.
11. Федоровский А.С. Отчет о заграничной командировке летом 1914 г. А. Федоровского / А.С. Федоровский // Записки Императорского Харьковского Университета. – Х. : 1914. – Кн. 4. – С. 9–14.

REFERENCES

1. Pazynych V. Arkheoloh iz Lebedyna [Elektronnyy resurs] / V. Pazynych // Lebedyn press. – Rezhym dostupu: <http://www.lebedinpress.com.ua/kategorii/novosti/1372-arkheolog-iz-lebedina>
2. Skyrda V.V. Arkheolohichna nauka u Kharkivskomu universyteti (1805–1920 rr.) : avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.04 / V.V. Skyrda; NAN Ukrayiny. In-t arkheol. – K., 2000. – 18 s.
3. Mikheev V.K. A.S. Fedorovskiy – profesor Kharkovskogo universiteta [Elektronnyy resurs] / V.K. Mikheev // Sayt Dnipropetrovskoho istorychnoho muzeyu imeni D.I. Yavornytskoho. – Rezhym dostupu: <http://ru.museum.dp.ua/article0589.html>
4. Mankovska R.V. O. Fedorovskyy ta yoho vklad v pamyatkookhoronnu ta muzeynu spravu / R.V. Mankovska // Istoryia Ukrayiny. Malovidomi imena, podiyi, fakty. – K., 1996. – S. 57–69.
5. Derzhavnyy arkhiv Sumskeyi oblasti, f. 743, op. 1, spr. 56, ark. 3 zv., 4.
6. Arkhiv Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina, f. 1, spr. 277. Osobova sprava Fedorovskoho Oleksandra Semenovycha, 16 ark.
7. Bahaliy Dmytro Ivanovych [Elektronnyy resurs] / Sayt Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. – Rezhym dostupu: http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/our_university/rectors?cat=23&ofs=0
8. Zahalni vidomosti [Elektronnyy resurs] / Sayt Kharkivskoho istoryko-filolohichnoho tovarystva. – Rezhym dostupu: <http://www.hi-phi.org.ua/index.php/pro-khif/istoria>
9. Kudelko S.M. Istoryko-filolohichne tovarystvo pry Kharkivskomu universyteti [Elektronnyy resurs] / S.M. Kudelko // ESU. – Rezhym dostupu: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12778
10. Boreyko V.E. Slovar deyateley okhrany prirody / V.E. Boreyko. – [2-е. изд., доп.]. – К., 2001. – 521 с.: фот.
11. Федоровский А.С. Отчет о заграничной командировке летом 1914 г. А. Федоровского / А.С. Федоровский // Записки Императорского Харьковского Университета. – Х. : 1914. – Кн. 4. – С. 9–14.

Мандыбура И. Становление личности профессора А.С. Федоровского (1885–1939 гг.).

Целью статьи является исследование, на основании методов конкретно-исторического, сравнительного и проблемно-хронологического анализа, становления личности профессора А.С. Федоровского (1885–1939 гг.) и его роли в развитии отечественной научной мысли в первой половине XX в.

Результаты исследования показали, что формированию археологических интересов А.С. Федоровского способствовали академик ВУАН Д.И. Багалій, профессор Д.Я. Самоквасов, палеонтологические – П.А. Богословский, природоохранных – профессор В.И. Талиев. Обобщающий вывод сводится к тому, что на развитие научного мировоззрения ученого значительное влияние имели обучение в Харьковском университете, его интеллектуальная среда и предоставленные учебным заведением возможности для ознакомления с зарубежным опытом. В дальнейшем это способствовало тому, что

учений был признанным специалистом-гидрогеологом, одним из самых активных исследователей в области археологии 20–30-х гг. XX в. и организатором заповедного дела этого периода.

Ключевые слова: А.С. Федоровский, археология, палеонтология, геология, охрана природы, Харьковский университет.

Mandybura I. Personality formation of Professor O.S. Fedorovsky (1885–1939 years).

The purpose of the article is to investigate, based on methods of concrete historical, comparative and problem-chronological analysis, the personality formation of O.S. Fedorovsky (1885–1939) and his role in the development of national scientific thought in the first half of the twentieth century.

The results of the study revealed that the academician of the Ukrainian Academy of Sciences I.D. Bagaliy and Professor D.Ya. Samokvasov influenced his archeological interests, P.A. Bogoslovskiy influenced his paleontological interests and professor V.I. Taliev – environmental protection interests. The conclusion could be done that training at Kharkiv University, his intellectual environment and opportunities to get acquainted with foreign experience provided by education institution, had a significant impact on the scientific outlook of the scientist. Later it contributed to the fact that the scientist was recognized as an expert hydrogeologist, one of the most active researchers in the field of archeology of 20–30 years of the twentieth century and the organizer of nature reserve affairs of that period.

Keywords: O.S. Fedorovsky, archeology, paleontology, geology, nature protection, Kharkiv University.

Одержано 23.09.2016.

УДК 001.891:577.352.5(477)«1873 /1941»(092) (091)

Юрій Новак
(Переяслав-Хмельницький)

ФІЗИКО-ХІМІЧНА ТЕОРІЯ БІОЕЛЕКТРИЧНИХ ЯВИЩ У ДОСЛІДЖЕННЯХ АКАДЕМІКА В.Ю. ЧАГОВЦЯ (1873–1941 рр.)

У статті висвітлюються наукові здобутки академіка В.Ю. Чаговця в галузі електрофізіології. Розкривається заслуга В.Ю. Чаговця у створенні першої науково обґрунтованої теорії походження біопотенціалів у живих тканинах. Встановлено, що теоретичними й експериментальними дослідженнями В.Ю. Чаговець уперше довів, що біоелектричні процеси у м'язах і нервах мають одну – іонну природу.

Проведені В.Ю. Чаговцем упродовж 1896–1908 рр. дослідження і теоретичні узагальнення дали змогу створити фізико-хімічну основу електрофізіології і поставили цю галузь фізіології на тверду матеріалістичну основу, а разом із тим зробили електричні явища в живих тканинах одним із найважливіших засобів для пізнання таких основних фізіологічних процесів, як збудження і гальмування.

З'ясовано, що результати експериментальних досліджень, проведені на нервовій і м'язовій тканинах, доповідалися вченим на засіданнях Російського фізико-хімічного товариства, публікувалися на сторінках журналу цього товариства, а також у науковому журналі «Неврологический вестник» та були узагальнені в його дисертаційній роботі на ступінь доктора медицини «Очерк электрических явлений на живых тканях с точки зрения новейших физико-химических теорий» (1906 р.).

Ключові слова: Василь Юрійович Чаговець, електрофізіологія, іонна теорія, електролітична дисоціація, електрогастрографія, електро-енцефалографія.

Найважливішими чинниками інтелектуального простору виступає вчений, його наукові здобутки, комунікативні зв'язки в соціумі. У зв'язку з цим назріла потреба розглянути розвиток електрофізіології кінця XIX – першої половини XX ст. в аспекті формування науково-професійної і соціокультурної біографії вчених, авторських лабораторій наукового пошуку, горизонтальних і вертикальних взаємозв'язків, особистого внеску дослідників у розвиток електрофізіології.

До когорти видатних учених в галузі електрофізіології належать І.М. Сеченов, Б.Ф. Веріго, В.Я. Данилевський, В.Ю. Чаговець і Д.С. Воронцов, які є